

УДК 338.12

Іванова Т.В.

доктор наук з державного управління, професор,
проректор з навчальної та виховної роботи
Національного авіаційного університету

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

ECOLOGIZATION OF THE SOCIO ECONOMIC SYSTEM AS A BASIS OF STEADY DEVELOPMENT OF ECONOMY

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається екологізація соціально-економічної системи як одна з форм екологічної модернізації. Розкриваються напрями екологізації економічного розвитку в основних сферах суспільної діяльності. Обґрунтовується необхідність переходу на інноваційну модель розвитку національної економіки як основного засобу екологічно безпечної модернізації виробництва та впровадження процесів ресурсозбереження.

Ключові слова: екологізація суспільства, економіка, природокористування, природоохоронна діяльність, соціально-економічна система, сталий розвиток.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается экологизация социально-экономической системы как одна из форм экологической модернизации. Раскрываются направления экологизации экономического развития в основных сферах общественной деятельности. Обосновывается необходимость перехода на инновационную модель развития национальной экономики как основного средства экологически безопасной модернизации производства и внедрения процессов ресурсосбережения.

Ключевые слова: экологизация общества, экономика, природопользование, природоохранная деятельность, социально-экономическая система, устойчивое развитие.

ANNOTATION

The article considers the ecologization of the socio-economic system as one of the forms of environmental modernization. The directions of environment of economic development in the main spheres of social activity are revealed. The necessity of transition to an innovative model of development of the national economy as the main means of ecologically safe modernization of production and introduction of resource saving processes is substantiated.

Key words: ecologization of society, economy, nature management, environmental protection activity, socio-economic system, sustainable development.

Постановка проблеми. В контексті гуманізації суспільства науково-технічний прогрес передбачає великі можливості в реалізації ефективних і прогресивних напрямів соціально-економічного розвитку людства. Проте, з іншого боку, науково-технічний прогрес призводить до загострення глобальної екологічної кризи, порушення екологічного балансу, дестабілізації соціально-економічного та ресурсного потенціалу, негативних техногенно-аварійних і катастрофічних наслідків. Якщо, впроваджуючи досягнення науково-технічного прогресу у виробництво мати на увазі лише економічні фактори і не враховувати екологічні, то це приведе до екологічної кризи.

Зміст сучасної кризової ситуації полягає в тому, що сучасна індустріальна цивілізація, створивши могутню технонауку, обґрунтувавши

ідеологію економцентризму та споживацтва, спричинивши стрімкий науково-технологічний поступ, не сформувала глибоко наукових, морально-світоглядних і духовних засад, які б гарантували людству гідне еко-майбутнє та перспективу самозбереження екосистеми й відтворення ресурсів з урахуванням потреб прийдешніх поколінь у планетарному вимірі [1, с. 84].

З метою узгодження соціально-економічного розвитку і збереження довкілля необхідно впроваджувати в життя модель забезпечення збалансованого сталого розвитку, яка означає необхідність комплексного вирішення соціальних та економічних завдань за умови збереження якісного стану навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що останніми роками ця проблема набула широкого поширення в наукових колах України, зокрема питання, які пов'язані з розробленням стратегії природокористування, створенням найбільш оптимальних умов поєднання економічної та природоохоронної діяльності, підвищенням ефективності суспільного виробництва за збереження якості природного середовища, посідають важливе місце у дослідженнях С. Дорогунцова, Б. Данилишина, В. Трегобчука, І. Лукінова, Л. Руденка, О. Невелєва, П. Шищенко та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із найважливіших, на нашу думку, невирішених питань впровадження принципів сталого розвитку в практику господарювання є відсутність системного механізму перебудови народного господарства.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є створення об'єктивних передумов і формування переліку механізмів екологізації в контексті збалансованого соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час формування ринкової економіки в Україні вся стратегія має бути спрямована на досягнення гармонійної єдності та взаємодії продуктивних сил, виробничих, політичних, правових, ідеологічних та інших суспільних відносин.

Головним засобом досягнення духовного і матеріального благополуччя народу за інших рівних умов є тільки підвищення ефективності суспіль-

ного виробництва. Значною мірою його можна виразити через зростання фактичної норми прибутку, що і є головною (якщо не єдиною) умовою ефективного функціонування економіки.

В стратегічному плані найважливішою еколого-економічною проблемою розвитку є структурна перебудова народного господарства, підвищення ефективності суспільного виробництва за збереження якості природного середовища.

Для вирішення цієї проблеми необхідно витримати деякі умови, які не можуть бути порушені під час здійснення економічної реформи [4, с. 121].

По-перше, удосконалення виробничих відносин має бути спрямовано на стабілізацію та постійний, безпечний розвиток економіки, тобто вирішення в комплексі та взаємозв'язку проблем духовного відродження народу, його матеріального благополуччя, екологічної безпеки сучасних та майбутніх поколінь, відновлення та збереження біосферної рівноваги і ландшафтного різноманіття території країни.

В стратегії реформи екологія та економіка мають розглядатися тільки в єдності та тісному взаємозв'язку. Тільки за здорової економіки може бути здорове довкілля, бо безглуздим є такий розвиток економіки, коли в результаті навколишнє середовище стає непридатним для проживання.

По-друге, удосконалення виробничих відносин має здійснюватись з урахуванням стану продуктивних сил та навколишнього природного середовища. Для цього треба виключити порівняно низький техніко-економічний рівень виробництва; великі невинуваті витрати сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів на одиницю валового внутрішнього продукту.

По-третє, вдосконалення виробничих відносин має здійснюватись по всьому ланцюгу виробництва і споживання в тісному взаємозв'язку. Неможливо досягти бажаних результатів, якщо ми будемо діяти як сьогодні, тобто приділяти увагу лише розподілу та споживанню матеріальних благ, забуваючи про їх виробництво. Виходячи з цього, можна сказати, що економічна реформа повинна охоплювати всі сфери господарської діяльності.

По-четверте, зі зміною виробничих відносин має змінюватись і надбудова. Новим ринковим відносинам повинні відповідати організаційна структура управління, правовий механізм тощо, інакше ми не отримаємо повної єдності та взаємодії основних складових нової економічної формації.

В сучасних умовах ринкової економіки рупійним важелем і визначальною метою виробництва за рівних умов є одержання максимального прибутку. Для досягнення цієї мети, власне кажучи, приймаються будь-які господарські рішення. Тому для забезпечення екологічної безпеки має бути витримано п'яте правило: новий економічний регулюючий механізм

повинен забезпечити зниження конкурентоздатності продукції, отриманої за рахунок економії на екологічних витратах, інакше ринкові відносини будуть сприяти руйнуванню природного середовища і, врешті-решт, призведуть до екологічної, а отже, й економічної, катастрофи. Вихідним пунктом повинен стати перехід на міжнародні екологічні стандарти якості навколишнього природного середовища, технологічних процесів та вироблюваної продукції, що забезпечить входження України до міжнародного економічного співробітництва.

Сьогодні ці правила не витримуються, увага переважно прикута до фінансових проблем, а також до розподілу та споживання матеріальних благ, а не до їх виробництва. Це негативно позначається на обсягах продукції, що виробляється, а зрештою вітчизняна продукція майже відсутня в споживчому кошику населення. Всі пропонувані до цього часу заходи щодо вдосконалення виробничих відносин як результат чинної фінансово-кредитної політики здійснюються без урахування реального стану продуктивних сил. Питання екології та економіки як сьогодні, так і в минулому розглядаються ізольовано, при цьому екологічні проблеми завжди перебувають на задньому плані, що є найгіршою стратегічною помилкою.

Для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку необхідно передбачити і здійснити такі заходи:

1) провести еколого-економічну оцінку природно-ресурсного потенціалу України; метою такої оцінки має стати визначення народногосподарської цінності природних ресурсів та вибір таких параметрів їх використання, котрі здатні забезпечити з урахуванням екологічного фактору найбільш високу ефективність виробництва як для термінової, так і для довгострокової перспективи; оцінка необхідна для прийняття оптимальних господарських рішень і має стати складовою частиною природно-ресурсних та екологічних кадастрів;

2) негайно приступити до екологізації промислового виробництва; для екологізації промислового виробництва необхідно здійснити такі першочергові заходи:

– створити організаційно-економічні умови для використання науково-виробничого і технічного потенціалу військово-промислового комплексу для вирішення екологічних проблем (створення комплексу екологічної індустрії);

– створити організаційно-економічні умови для впровадження кращих світових та вітчизняних зразків техніки;

– закрити неефективні підприємства, які використовують більше продукції, ніж її виробляють;

– негайно приступити до реалізації проєктів щодо отримання енергії за рахунок нетрадиційних джерел;

– розробити дієву систему економічного стимулювання підприємств для досягнення

екологічних стандартів та нормативів; ринки природних ресурсів повинні мати за мету на основі еколого-економічної оцінки залучення вітчизняного та іноземного капіталу для освоєння природно-ресурсного потенціалу; під час створення спільних підприємств основою нашого внеску в статутні фонди має стати вартість природних ресурсів, що забезпечить додаткові валютні надходження;

– створити економічні передумови проведення робіт для забезпечення ресурсозбереження на основі експортних сертифікатів, що будуть надаватися лише підприємствам, які заощаджують ті чи інші ресурси.

Крім того, для прийняття оптимальних господарських рішень необхідно:

– форсувати створення системи моніторингу, географічної інформаційної системи та організації робіт з прогнозу екологічних наслідків від втручання в природу;

– з метою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, підтримання природного ходу екзогенних процесів та примноження рекреаційної здатності міських територій збільшити кількість об'єктів природно-заповідного фонду;

– створити системи екологічної сертифікації, ліцензування, акредитації, аудитування, експертизи, які мають забезпечити оцінку відповідності продукції, робіт та послуг екологічним вимогам, стандартам та нормативам; попередження реалізації продукції, небезпечної для здоров'я населення та навколишнього середовища; сприяння споживачам в компетентному виборі продукції та послуг; створення умов для інтеграції нашої економіки в світовий ринок; врахування екологічного фактору в ціновій та податковій політиці.

Для забезпечення роботи нового економічного механізму охорони навколишнього природного середовища перш за все необхідно вдосконалити систему платежів за його забруднення та штрафів і їх тарифів, хоча це не значить, що можна обмежитись простим підвищенням тарифів [5, с. 58]. Система має бути гнучкою, орієнтованою на розмір необхідних витрат для виконання природоохоронних заходів на різних рівнях управління відповідно до екологічних програм.

Необхідно звернути увагу й на вдосконалення податкової та цінової політик, на систему еколого-правових відносин, яка має бути максимально орієнтована на міжнародні визнані правові норми й екологічні стандарти.

Головною метою має стати гармонійне поєднання екологічних та економічних інтересів за незмінного пріоритету прав людини на здорове довкілля, сприятливі умови життя, збереження стійкості екологічних систем біосфери.

Під час визначення пріоритетів і формування системи заходів поліпшення якості навколишнього природного середовища особливо гостро відчувається незадовільне вирішення таких проблем:

1) збір, зберігання, утилізація, захоронення та знешкодження відходів виробництва та споживання;

2) забруднення поверхневих та підземних водних ресурсів;

3) деградація ландшафтів та зменшення біорізноманіття;

4) надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру;

5) забруднення атмосферного повітря викидами енергетики та автотранспорту.

Заходи щодо оздоровлення навколишнього природного середовища та створення умов екологічно безпечного проживання населення України зазвичай потребують щорічного коригування та уточнення під час складання планів соціально-економічного розвитку з деталізацією конкретних строків, джерел фінансування та виконавців [2].

Основним результатом реалізації цих планів, що має співпасти з економічним піднесенням, є нормалізація екологічної ситуації, а також досягнення екологічної ситуації і досягнення екологічного балансу, коли загальний обсяг антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище буде меншим за екологічний ресурс території або дорівнюватиме йому [5, с. 58]. Виходячи з необхідності досягнення екологічного балансу, визначено два основні напрями екологічної діяльності:

1) заходи щодо зниження антропогенного навантаження на оточуюче середовище;

2) заходи, що спрямовані на підтримку та підвищення екологічного ресурсу території; реалізація заходів досягнення екологічного балансу та покращення екологічної ситуації здійснюються методами зниження викидів забруднюючих речовин в оточуюче середовище; запобігання забруднення оточуючого середовища.

В сучасних умовах постає проблема створення ефективного економічного та організаційного механізму управління охороною і формуванням оточуючого середовища. Господарський механізм управління природокористування має виконувати три основні функції:

1) стимулювати впровадження безвідходних екологічно чистих технологій;

2) створювати зацікавленість у проведенні природовідновлювальних і природоохоронних заходів;

3) регулювати процес розміщення нових промислових об'єктів в умовах жорстких екологічних обмежень.

Під час його впровадження необхідно звернути увагу на два принципові моменти:

– не можна ігнорувати виробничу мету підприємств міста (плата за шкоду від забруднення оточуючого середовища повинна бути стимулом для реалізації природоохоронних заходів);

– плата існує для запобігання шкоди, а не для її компенсації (тим більше, що розмір дійсної повної шкоди народному господарству від забруднення оточуючого середовища практично неможливо визначити).

Сутність механізму управління визначається не стільки платежами за шкоду, скільки тим, як ці економічні важелі взаємопов'язані в єдину систему державного і регіонального управління природокористуванням.

Використання різних методів і підходів під час удосконалення господарського механізму в галузі охорони навколишнього природного середовища забезпечать створення продукту особливого роду – навколишнього природного середовища високої якості.

Висновки. Таким чином, екологізація суспільства в контексті збалансованого розвитку має стати невід'ємною складовою процесу розвитку науково-технічного простору держави, збалансувати взаємовідносини між суспільством, економікою та природою, забезпечити їх ресурсозбереженість і прибутковість.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Згуровський М. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2012 р. / М. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – 84 с.
2. Напрями державної політики щодо екологізації національної економіки: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/807>
3. Синякевич І. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети / І. Синякевич // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 57-63.
4. Синякевич І. Екологічна політика: Стратегія подолання глобальних екологічних загроз / І. Синякевич. – Львів: ЗУКЦ, 2011. – 332 с.
5. Україна: прогрес на шляху сталого розвитку // Інформаційно-аналітичний огляд виконання «Порядку денного на ХХІ століття» / за ред. Б. Данилишина. – К.: ЗАТ «Ніч лава», 2012. – 224 с.